

بسم الله الرحمن الرحيم

تكميل الايمان

مؤلف

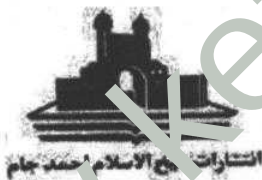
علامہ محقق حضرت شاہ عبدالحق دہلوی رحمۃ اللہ علیہ

۱۰۵۲ - ۹۵۸ھ ق

مقدمہ و مرایش، تصحیح و تطبیقات:

محمد عظیم حسین بر

سرشناسه	:	عبدالحق دهلوی، عبدالحق بن سیف الدین، ۹۵۸-۱۰۵۲ق.
عنوان و نام پدید آور	:	تکمیل الایمان/مؤلف عبدالحق دهلوی؛ مقدمه، ویرایش، تصحیح و تعلیقات محمدعظیم حسین بر.
مشخصات نشر	:	تربت جام: شیخ الاسلام احمد جام، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	:	۲۲۰ ص.
شابک	:	۹۷۸-۹۶۴-۲۴۷-۰۹۳-۸
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	واژه نامه.
یادداشت	:	کتابنامه.
یادداشت	:	نمایه.
موضوع	:	کلام اهل سنت -- قرن ۱۱ق.
موضوع	:	اسلام -- عقاید
شناخت افزا	:	حسین بر، محمد عظیم، ۱۳۵۱ -، مصحح
رده بندی کنگره	:	۴۱۴/۲۹۷
رده بندی دیویی	:	۴۱۱/۲۲۲
شماره کتابشناسی ملی	:	

انتشارات مجمع الاسلام احمد جام

تکمیل الایمان

مؤلف: شاه عبدالحق دهلوی

مترجم: محمد عظیم حسین بر

ناشر: شیخ الاسلام احمد جام

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۴

شمارگان: ۳۰۰۰

قطع: وزیری

قیمت: ۷۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۴۷-۰۹۳-۸

محل چاپ: چاپخانه دانشگاه فردوسی مشهد

حق چاپ محفوظ و مخصوص ناشر می باشد.

تلفن: ۵۲۵۲۵۲۳۸ - ۵۲۵۲۴۴۷۱ - ۵۱

فهرست مطالب

عناوین	صفحه
مقدمه مصحح	۹
زندگی نامه مؤلف	۱۷
سخن مؤلف	۲۸
بحث حقیقت و اعتقاد	۲۸
عالم حادث و فانی است	۲۹
قدیم و واجب الوجود بودن پروردگار	۳۰
مختار بودن پروردگار	۳۱
خداوند متکلم، سمیع و بصیر است	۳۱
صفات خداوند قدیم است	۳۲
خداوند جسم و جوهر نیست	۳۲
خداوند را ماندی نیست	۳۳
رؤیت الهی در قیامت	۳۴
رؤیت الهی در خواب	۳۸
بحث رؤیت الهی در دنیا	۴۰
خداوند خالق اشیاء است	۴۱
خداوند بر همه چیز عالم است	۴۲
کارهای پروردگار را غرض نیست	۴۲
حکم، حکم خداوند است	۴۳
کار نیک و بد کدام است؟	۴۴
اعتقاد به فرشتگان	۴۴
فرشتگان مقرب	۴۶
فرشتگان را مقامی معلوم است	۴۷

- فرشتگان نافرمانی نمی کنند ۴۷
- کتاب های آسمانی ۴۸
- اسماء الهی ۴۹
- افعال بندگان به تقدیر الهی است ۵۰
- انسان فاعل مختار ۵۱
- معنی جبر و اختیار ۵۱
- مذهب جبریه و تحریره ۵۳
- حقیقت ایمان ۵۵
- هدایت و گمراهی در امت خداوند است ۵۵
- معانی هدایت ۵۵
- عذاب قبر و سؤال منکر و نکیر ۵۶
- سؤال کردن در قبر ۵۸
- عذاب در قبر ۶۰
- برانگیخته شدن از قبور، قصاص و نفخ صور ۶۱
- اثرات نفخه صور ۶۳
- وزن و میزان در قیامت ۶۴
- حدیث بطاقه ۶۵
- کتاب اعمال بندگان حق است ۶۶
- حساب و سؤال حق است ۶۷
- حوض کوثر ۶۹
- صراط حق است ۷۱
- درخواست شفاعت مردم از انبیاء علیهم السلام ۷۲
- شفاعت نمودن پیامبر صلی الله علیه و آله ۷۴

۷۶	گفت و گوی خداوند با پیامبر ﷺ
۷۹	مواضع شفاعت در قیامت
۷۹	حقیقت شفاعت
۷۹	بحث بهشت و جهنم
۸۰	موضع اعراف
۸۱	آیا بهشت و جهنم وجود دارند؟
۸۱	احوال آخرت چیست؟
۸۲	ایمان چیست؟
۸۴	اخبار بعثت پیامبر ﷺ
۸۵	زیادت و نقصان در ایمان
۸۵	ایمان و اسلام یکی است
۸۶	ایمان بآس غیر مقبول است
۸۷	بحث ایمان و توبه بآس
۸۸	بحث درباره ایمان فرعون
۹۳	بحث و تحقیق قول ابن عربی رحمه الله
۹۵	ایمان فرعون مقبول نیست
۹۷	گناه کبیره و اقسام مؤمن
۹۷	نماز بر جنازه فاسقان و گناهان کبیره
۹۸	ضابطه برای دریافت گناه کبیره و صغیره
۱۰۰	اقسام بندگان
۱۰۱	شومی گناه و اثرات آن
۱۰۲	روش های کمال و نقصان
۱۰۲	بازگشت گناه کاران به بهشت

۱۰۳	عذاب و عفو خداوندی
۱۰۵	عقاب بر گناهان صغیره
۱۰۶	سبب مخالفت بعضی علوم با شریعت
۱۰۷	بحث معجزه
۱۰۸	انبیاء الهی و تعداد آنان
۱۰۹	بحث در مورد ذوالقرنین
۱۱۰	وجه تسمیه ذوالقرنین
۱۱۲	اختلاف در نبوت لقمان
۱۱۳	ذکر حضرت خضر علیہ السلام
۱۱۵	نبوت مخصوص مردان است
۱۱۶	صدور کبایر از انبیاء علیهم السلام جایز نیست
۱۱۸	استعداد از قبور
۱۱۹	پیامبران اولوالعزم علیهم السلام
۱۲۰	قرآن، معجزه جاوید
۱۲۲	بعثت پیامبر ﷺ برای همه مردم
۱۲۴	بحث در معراج پیامبر ﷺ
۱۲۵	بهترین اُمت‌ها و شریعت انبیاء علیهم السلام
۱۲۷	شریعت کامل
۱۲۸	بحث در مورد صحابه علیهم السلام
۱۳۱	خلفای راشدین
۱۳۱	خلافت حضرت ابوبکر علیہ السلام و بیعت صحابه علیهم السلام
۱۴۰	دلیل عدم مرج و مرج در خلافت خلفای سه گانه
۱۴۱	عقیده زیدیه در مورد خلافت

۱۴۳		خلافت پس از حضرت ابوبکر (ع)
۱۴۶		بحث در تقدّم عثمان و علی (ع)
۱۴۸		بحث در مورد تفضیل ابوبکر و علی (ع)
۱۵۰		بحث مسئله تفضیل
۱۵۷		ابوبکر (ع) در نظر علی (ع)
۱۶۲		ذکر عشره مبشره
۱۶۳		ذکر اهل بدر
۱۶۵		ذکر اهل اُحُد
۱۶۶		در بیان اهل بیعت الرضوان
۱۶۷		فضیلت حضرت فاطمه، عایش و خدیجه رضی الله عنهن
۱۷۰		خلافت و سلطنت
۱۷۱		احترام به صحابه (ع)
۱۷۴		یزید و کارهای ننگین او
۱۷۷		بحث در مورد مجتهد
۱۷۷		اهل قبله کافر نیستند
۱۷۸		خواص بشر، ملائکه و عوام بشر
۱۸۰		ولی و کرامات، ارهاص و معجزه
۱۸۲		اقسام خوارق
۱۸۲		بحث ولی، نبی، ولایت و نبوت
۱۸۳		ایمان راسخ و طاعت بیش تر
۱۸۴		بیان مذهب باطنیه و ملاحده
۱۸۵		دعا و صدقه برای میت
۱۸۷		دعا و شرایط مقبولیت آن

۱۸۸	 امامت نماز جماعت
۱۸۹	 علامات اهل سنت و جماعت
۱۹۰	 بحث سبک شمردن گناهان
۱۹۰	 حکم اهانت به شریعت
۱۹۲	 حکم در مورد تصدیق کاهن و منجم
۱۹۳	 ناامیدی از رحمت و ایمن بودن از عذاب
۱۹۳	 مکر الهی و جایگاه ایمان
۱۹۵	 نمونه‌هایی از نسخه‌های کتاب تکمیل الایمان
۲۰۱	 واژه‌نامه
۲۰۷	 آیات قرآن
۲۱۱	 احادیث
۲۱۳	 اشعار فارسی و عربی
۲۱۴	 کتاب‌ها
۲۱۵	 اعلام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه مصحح

قال رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:

«عَصَابَتَانِ مِنْ أُمَّتِي أَخْرَزَ هُمَا اللَّهُ مِنَ النَّارِ عَصَابَةُ تَفْزُو الْهِنْدَ وَ عَصَابَةُ تَكُونُ مَعَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ»

رسول اکرم ﷺ فرمودند: «خداوند متعال از بین اُمتِ دو گروه را از آتش جهنم حفظ می کند: یکی آن گروهی که در هند جمع می شوند و گروه دیگر آن که با حضرت عیسیٰ علیه السلام همراه خواهد بود.»

ای ز امر گن فکانت گشته ای با کاینات
ذات بی چون تو را ترک صفت عین صفات
نیست در فکرم ز مرگ و زندگی اُم و بیم
بیم و اُمیدم تویی ای خالق موت و حیات
گر چکد از ابر احسان بر اسان قریب
از نهاد مؤمن و مشرک بشوید سیئات
آن که شد در راه عرفان با هوایت یک جهت
گفت در دنیا و دین فارغ ز تشویش جهات
وان که با گنج قناعت شد مقیم گنج فقر
سوی گنج حاصل کونین ننمود التفات
یا رب از من خدمتی شایسته ناید در جهان
که ز تو کاری توانم داشت اُمید نجات
عفو کن جرمم مکن محروم از رحمت که من
تکیه ای بر من دارم نه بر صوم و صلات
جهان پیرامون ما پر از دگرگونی ها و تحولاتی متنوعی در باره موضوعات مختلف
است. بشر از دیرباز همیشه به دنبال راهی بوده تا در آن گام زدن و به نوعی از
سعادت و خوش بختی دست یابد؛ راهی که هم بی خطر باشد و هم امنیت او را تضمین
کند؛ به همین دلیل بود که راهنماییانی برای انسان که همان پیامبران علیهم السلام بودند، مبعوث
شدند تا این راه را بهتر به انسان بنمایانند تا انسان در مسیر ضلالت و گمراهی و ورطه
هلاکت غرق نشود.

این راه، همان دین است که در زمان های مختلف با نام های مختلفی مانند حنیف،
یهودیت، مسیحیت، اسلام و ... برای سعادت انسان در دنیا آمد؛

در واقع، دین یک برنامه مدون، جامع و کامل است، که از سوی پروردگار جهان به انسانی کامل عطا شد، تا آن را برای مردم یا قوم خود به عنوان تحفه بیاورد و آن را شرط فلاح و رستگاری انسان با عامل شدن بر آن قرار دهد. پس از بعثت انبیاء علیهم السلام در ادوار مختلف، در حدود شش قرن پس از رفتن حضرت عیسی علیه السلام به آسمان ها مردم بدون رهبر و راهنما ماندند و خوی و خصلت انسان دوباره به سوی ددمنشی کشانده شد؛ باز هم خداوند متعال بر این انسان خاکی احسان نمود و رحمت خویش را همانند بارانی مفرغ بر سر انسان نازل کرد و آخرین خشت دیوار نبوت را بر جای آن گذاشت؛ این طور بود که نبی رحمت و مهربانی، رسول عطوفت و رأفت و أسوه را برای هدایت انسان، نه فقط در آن زمان، بلکه برای همه ی انسان ها تا قیامت مبعوث نمود تا انسان بر شاهراه هدایت و سعادت گام نهاده و به معنای واقعی یک انسان، با صفات انسانی باشد.

نبی اکرم صلی الله علیه و آله در محیطی بسیار پستی و پستی مبعوث شد که انسان ها در عمق غرور، خرافه پرستی، شهوت های دنیوی و پوچ مادی و جنگ های قومی و قبیله ای اسیر بودند و در چنین جامعه ای می بایست با سعه صدر و حسن خلق رفتار شود، تا آن مردم شیفته شوند و به دایره ایمان و اسلام راه پیدا کنند. تلاش های بی وقفه و خستگی ناپذیر رسول اکرم صلی الله علیه و آله باعث شد که آن مردم به راه سعادت باز آیند و راهیان واقعی این امت شوند.

میدان محنت رسول اکرم صلی الله علیه و آله همه انسان هایی بودند که در آن زمان موجود بودند و تمام انسان هایی که قرار بود در آینده در این دنیا زندگی کنند؛ به همین دلیل، نیاز بود شاگردانی در مکتب رسالت پرورش حاصل پیدا کنند تا بتوانند راه، روش ایشان و مقصد زندگی انسان را در دنیا به آنان بنمایانند تا بهانه ای برای انسان در ادوار مختلف باقی نماند. مکتب رسالت، این گروه را چنان شیفته خویش نمود که مال، جان و اوقات خویش را فدا نمودند تا دین اسلام که نزد الله محبوب بود، به بالندگی و سرفرازی برسد. کسانی در این مکتب تربیت شدند که در ایثار، وفای به عهد، شجاع و فصاحت،

مهربانی و صداقت، حق‌گویی و سخاوت و همه صفات والای ایمانی و انسانی بی‌مثال بودند و نمی‌توان نمونه‌ای را برایشان مثال زد؛ آن‌ها ایمان را واقعاً ایمان و دین اسلام را هم واقعاً دین آخر و دین سعادت و رستگاری فهمیدند. همان‌طور که خود ندا سر دادند که: «تَعَلَّمْنَا الْإِيمَانَ ثُمَّ تَعَلَّمْنَا الْقُرْآنَ» ما ابتدا ایمان را یاد گرفتیم و سپس قرآن را یاد گرفتیم؛

به همین منوال است که خداوند متعال می‌فرماید: «فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا» پس اگر آنان هم به آن‌چه شما بدان ایمان آورده‌اید، ایمان بیاورند، قطعاً هدایت شده‌اند. پس از وفات خاتم النبیین ﷺ صحابه‌ی کرام ﷺ در دنیا منتشر شدند تا دین اسلام را در گوشه گوشه این کره خاکی به انسان‌های غافل برسانند و قبور صحابه‌ی کرام ﷺ در اکثر مناطق دنیا گواه این ادعای می‌باشد. وظیفه‌ی خطیر ابلاغ دین و احکام آن را پس از صحابه ﷺ تابعین، تبع تابعین و دیگر علما و بزرگان دین برعهده گرفتند؛ چنان‌که در حدیث آمده است: «حَبِيبُ أُمَّتِي قُرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُوتُهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُوتُهُمْ» بهترین مردم، مردم زمانه‌ی من هستند، سپس کسانی که با آن متصل هستند، سپس کسانی که با آن متصل هستند.

علمای کرام نیز در هر زمان و در هر مکانی کار مهم تعالیم و تربیت، فقه و قضاوت، تألیف و تصنیف، امر به معروف و نهی از منکر، تصوف و عرفان و ... را عهده‌دار شدند و خداوند متعال نیز مردم را از برکت وجودشان بهره‌مند ساخت؛ چنان‌که در ادوار مختلف مناطقی مانند مدینه، مکه، بغداد، کوفه، مصر، بلخ، بخارا، خراسان، هند، دمشق و ... اماکنی شدند تا تشنگان علم و معرفت بدان سو گسیل شوند و خود را سیراب علم و معرفت الهی نمایند.

علمای کرام نه تنها با قلم، بلکه با شمشیر جهاد کردند تا الحاد و بی‌دینی قد علم نکند و ریشه بر اصالت انسانی نیفکند. یکی از سرزمین‌ها و مهد علم و دین، سرزمین

پهناور و بزرگ شبه قاره هند است که طی قرون متمادی در راه اشاعت دین و خدمت به اسلام و مسلمین در جهان شهره آفاق شد. حضرت علی علیه السلام در مورد این سرزمین می‌فرماید: «از تمام سرزمین‌ها بهترین وادی، مکه مکرمه و وادی هندوستان هستند که در آن حضرت آدم و حواء علیهم السلام از جنت فرود آمدند.»

دین در این سرزمین پهناور، بودایی و هندوئیسم است و دین اسلام نسبت به جمعیت زیاد آن درصد کمی از آن را در بر گرفته و اگرچه اکثریت دین اسلام نبوده و نیست، اما همان گروه کم، چنان خدماتی انجام دادند و انقلاب‌هایی به وجود آوردند که می‌توان آن را بن‌ظیر دانست. تا اواخر قرن اول هجری که هندوستان دچار آشوب‌های سیاسی و نزاع‌ات مذهبی بود، مسلمانان عرب فرصت را غنیمت شمرده بدان سرزمین مهاجرت کردند و در سواحل آن کشور رحل اقامت افکندند.

سادگی آیین و وضوح عقاید اسلامی تأثیر عمیقی در افکار هندوان گذاشت و در اندک زمانی گروه زیادی از آنان به دین اسلام گرویدند، اگرچه تجارت عرب‌ها با هند بیش‌تر از طریق دریا انجام می‌گرفت و دین اسلام به وسیله‌ی آنان گسترش یافت، ولی راه خشکی یعنی ایران و آسیای مرکزی نیز حائز اهمیت است و می‌توان گفت زبان فارسی که قرن‌ها زبان کشور هند و زبان تعلیم و تربیت و شعر و شاعری نیز بود، اسلام را در هندوستان گسترش داد و از سویی هم، رواج زبان فارسی در هند مدیون دین اسلام است.

خداوند متعال هم در هر بُرهه‌ای از زمان، برای حفظ دین خویش بندگان را برگزیده است که کار گسترش دین اسلام را انجام دهند و از آن پاسداری و دفاع نمایند. رسول اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «درأمت من چنان کسانی تا قیامت خواهند بود که پیوسته از طرف خداوند متعال به آن‌ها مدد و نصرت خواهد رسید؛ کسی همراه آن‌ها نباشد، هیچ‌گونه نقصانی به آن‌ها نمی‌تواند برساند.» در حدیث دیگری از حضرت

ابوهریره رضی الله عنه روایت شده که رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «خداوند متعال برای این اُمت بعد از هر صد سال، چنان شخصی را می‌فرستد تا دین او را تجدید نماید.»

وعده‌های خداوند متعال همیشه اثبات شده است و علمایی را برگزیده است تا بتوانند با منکران نبوت و حدیث، بدعات، فتنه‌ها، و ... مبارزه کنند. در قرن دهم و یازدهم هجری نیز یکی از علمای برجسته در دیار هند بار دیگر تحریفات دینی را از بین برد و احکام قرآن را احیا نمود. این شخصیت ربّانی، عارف بالله و مخزن البرکات و قدوة المحدثین حضرت شاه عبدالحق دهلوی رحمته الله است. ایشان برای گسترش دین اسلام در دیار هند خدمات بسیار با فای در زمینه‌های مختلف چه در تألیف و تصنیف، چه در دفاع از حدیث و چه در پیدا کردن فتن و تصوف انجام دادند. خدمات ایشان به اندازه‌ای چشمگیر بوده و هست که امروز رکات معنوی آن در دیار هند و دیگر کشورهای اسلامی هنوز هم احساس می‌شود. کتاب‌هایی که ایشان در موضوعات مختلف نگاشته‌اند، امروز هم مورد استقبال عوام و اشراف است و سیر مشتاقان به این آثار در جامعه بسیار مشهود می‌باشد.

البته علاوه بر حضرت شیخ، دیگر علمای بزرگ، از جمله امام شیخ احمد سرهندی رحمته الله معروف به مجدد الف ثانی که از هم‌عصران ایشان بودند، نیز خدمات بسیار ارزنده‌ای انجام دادند. در قرون بعد حضرت شاه ولی‌الله رحمته الله و فرزندان ایشان و پس از آن علمای بزرگ دارالعلوم دیوبند چه در میدان صحت و اصلاح و چه در میدان جهاد با استعمار انگلیس و چه در جبهه علم و عمل گام‌های بسیار محکمی برای احیای دین برداشتند و علمای بسیار زیادی از آن زمان تاکنون نیز در شبه‌قاره هند که از بردن نام آنان به دلیل طولانی شدن مطلب معذوزیم، توانستند انقلاب علمی ماندگار و پایداری برای حفظ دین و شریعت به وجود آورند.

با توجه به آن چه ذکر شد، حضرت شاه عبدالحق دهلوی رحمته الله از آن دسته علمایی بودند که توانستند گامی بلند برای شریعت اسلام بردارند و کتاب‌های بسیار زیادی نیز به رشته تحریر درآوردند؛ یکی از آثار ایشان، کتاب «تکمیل الایمان و تقویة الایقان» است که در زمینه اعتقادی و شرح عقاید اهل سنت و جماعت است. این کتاب از لحاظ محتوا، گرچه بسیار مختصر است، اما حاوی مضامین بسیار نغز و ارزشمندی است که هم برای خواننده قابل درک و فهم است و هم به خاطر ایجاز کلام در آن، خواننده دچار اضطراب و بی‌حوصلگی نمی‌شود. بنده نیز خواستم قدمی در احیای کتب قدیمی بردارم؛ زیرا این چنین احساس می‌شد که کتب نثر قدیم و دست‌نویس را عده‌ای محدود از استادان صاحبان ذوق و اندیشه و تحقیق، مطالعه می‌کنند و ممکن است این کتاب‌ها سال‌ها در کج قفسه‌های کتابخانه‌های مختلف به دلیل سبک نگارش و نوع کتابت کم‌تر مورد استفاده قرار گیرند.

این نکته را نیز اضافه کنم که، گرچه تصحیح و تعلیق کتب بزرگانی هم‌چون حضرت مؤلف رحمته الله توسط این جانب به دلیل ناآشنایی با صنعت علمی، کمال بی‌ادبی است، اما ضرورت در جامعه امروز ایجاب می‌نمود تا این کتاب‌ها با رسم الخط امروزی تایپ، تصحیح و ویرایش شوند، تا برای اهل علم و تحقیق، دانشجویان و سایر علاقه‌مندان و خوانندگان مأنوس‌تر باشند؛ خداوند را شاکرم که این موفق را نصیب بنده نمود و توانستم با جست‌وجوی سه نسخه از این کتاب، و مقایسه و تطبیق آن‌ها با یک‌دیگر، کار تصحیح و ویرایش آن را شروع و بحمدالله به پایان برسانم.

برای تصحیح و ویرایش این کتاب نکات ذیل مدتظر بوده است که اهم آن‌ها عبارت‌اند از:

- ۱- در کتاب‌ها و نثرهای قدیمی زبان فارسی علائم نگارشی معمول به دلیل موجود نبودن و وارد نشدن به زبان فارسی وجود ندارد؛ به همین دلیل برای سهولت

خواندن مطالب، علائم نگارشی از جمله نقطه، نقطه ویرگول، دو نقطه، علامت تعجب و علامت سؤال، گیومه و ... در جای مناسب آن گذاشته شده است؛

۲- برای آشنایی خوانندگان محترم با مؤلف، زندگی ایشان به طور مفصل در ابتدای کتاب گنجانده شده است، تا شخصیت علمی ایشان بیش تر برای خوانندگان عزیز شناسانده شود؛

۳- احادیث و روایات بیان شده در متن کتاب با استناد به آیات و احادیث تحقیق شده اند و منابع مورد استفاده نیز در کنار آن آورده شده است؛

۴- در ترجمه آیات، احادیث و روایات از کتب معتبر در این ارتباط استفاده شده است؛

۵- به دلیل این که در ارتباط با برخی موضوعات آیات، احادیث و روایات فراوانی وجود داشت، به خاطر ایجاز عبارات سعی بر آن بوده که به یکی - دو مورد بیش تر اشاره نشود؛

۶- لغات، اصطلاحات، اماکن و شخصیت ها بهی که ممکن است برای خوانندگان نامأنوس باشند، در پاورقی ها تشریح شده اند؛

۷- کتاب مذکور چه در ابتدا و چه در متن بدون فهرست مطالب بود و برای فهم مضامین مرتبط در کتاب، موضوعات کتاب داخل قلاب [] قرار داده شدند؛

۸- کلماتی که احتمال اشتباه کتابتی در آن دیده می شد، با ترجمه به متن و تطبیق نسخه های مختلف رفع نقص شده و اشتباهات نوشتاری، املائی و ... تصحیح شدند؛

۹- کلماتی که از لحاظ ویرایشی با هم به صورت ترکیبی نوشته شده بودند، از هم جدا جدا نوشته شدند؛

۱۰- در جاهایی که به روش معمول قدیم حرف «الف» و «ه» و امثال آن نگاشته نشده است، از سوی مصحح این حروف به کلمات اضافه شده است و در برخی موارد حرف همزه بر روی گُرسی ثبه حرف یه تبدیل شد؛

۱۱- به دلیل ادای امانت، جایی که احساس می شد خواندن متن برای خواننده مشکل ایجاد می کند، کلماتی داخل قلاب اضافه شد، تا سهولت خواندن را میسر کند؛

۱۲- در پایان کتاب، صفحاتی از اصل کتاب آورده شده است تا نحوه ی کار نیز مشاهده شود

در پایان از سمای کرامی که بنده را در تصحیح این امر خطیر یاری و مساعدت نمودند، قدردانی و تشکر می کنم؛ از اُستاد محترم مولانا عبدالحکیم سیدزاده حفظه الله مدرّس حوزه علمیه عین العلم گشت، که علی رغم مشغله کاری، تدریس، مطالعه و تحقیق، بازنگری و صحت و سقم برخی مطالب را برعهده داشتند و راهنمایی های بسیار ارزنده ای نمودند، صمیمانه سپاس رزاری می نمایم. امیدوارم خداوند متعال این کار را ذریعه بخشش گناهان و مغفرت کاستی های من حقیر قرار دهد. «آمین»

والسلام

محمد عظیم حسین بر، سراوان - گشت

۱۳۹۱/۱/۱۱ خورشیدی

مطابق با هفته جمادی الاولی ۱۴۳۳ قمری